

บทที่ 6

เรื่องสั้น

เรื่องสั้นคืออะไร

เรื่องสั้นเป็นรูปแบบชนิดหนึ่งของบันเทิงคดีร้อยแก้ว เรื่องสั้นคือเรื่องที่มีขนาดสั้น ในต่างประเทศกำหนดว่าเป็นงานเขียนตั้งแต่ 1,000-10,000 คำของไทยกำหนดได้ว่า ประมาณ 5-8 หน้าหนังสือปกอ่อน เรื่องสั้นนี้ยังมีเรื่องสั้นขนาดยาว เช่น ยาว 4 ตอนจบ และยังมีเรื่องสั้น-สั้น คือประมาณ 1 หน้ากระดาษฟูลสแกบ ฉะนั้นในเรื่องขนาดความยาวจึงไม่มีกำหนดที่ตายตัวนัก แต่ก็มักจะไม่ว่ายจนเกินไป มิฉะนั้นจะกลายเป็นนวนิยายไป

ความแตกต่างของนวนิยายและเรื่องสั้น อยู่ที่ความยาวเป็นจุดสำคัญ เพราะองค์ประกอบของเรื่องสั้นก็เป็นอย่างเดียวกับนวนิยาย คือมีโครงเรื่อง ฉาก ตัวละคร แก่นเรื่อง ฯลฯ ทำนองเดียวกัน แต่ความที่มีขนาดสั้น จึงบังคับการเขียนไปในตัวว่าจะเขียนอย่างเียนย่อ บรรยายความโดยละเอียดลออไม่ได้ เพราะจะกลายเป็นนวนิยาย จึงจำกัดว่าฉาก ตัวละคร แนวคิด ฯลฯ ต้องแจ่มแจ้งเพียงฉากเดียว โครงเรื่องเดียว แนวคิดเดียว ตัวละครเด่นตัวเดียวหรือย่นตัว ตัวละครเด่นที่ผู้เขียนกล่าวถึง บางที่ผู้อ่านอาจจะไม่ทราบภูมิหลัง ไม่ทราบแม้กระทั่งชื่อตัวซ้ำไป ส่วนที่สำคัญที่สุดของเรื่องสั้นคือ แก่นเรื่อง (THEME) ส่วนประกอบอื่น ๆ เป็นส่วนรอง มีเท่าที่จะทำให้งานเรื่องเด่นชัดขึ้นเท่านั้น อย่างเช่น เรื่องตีหมาหน้าบาง ของกริชน้อย ไปรชาติ (เสนีย์ เสาวพงศ์) ผู้อ่านจะไม่ทราบว่าคุณหญิงซึ่งเป็นตัวละครสำคัญของเรื่องคือใคร ชื่ออะไร เป็นลูกเต้าเหล่าใคร แต่เราจะเข้าใจแก่นเรื่องได้ชัดเจนว่า ผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นน้ำใจใสสะอาดบริสุทธิ์ของคนในชนบท ที่ใคร ๆ รังเกี้ยวว่าสกปรก กว้านแดดลอม จนอาจจะหน้าหนาหน้าทอนเหมือนฝ่าเท้าที่ไม่เคยสวมรองเท้า คุณหญิงคนสำคัญของเรื่องนี้ไม่มีบทสนทนาในเรื่องเลยสักคำ หรืออย่างในเรื่อง ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย ของวิทยากร เชียงกุล ผู้อ่านก็จะไม่ทราบเลยว่าชายคนที่กำลังจะฆ่าตัวตายนั้นคือใคร ชื่ออะไร มีความเป็นมาอย่างไรจึงตัดสินใจเช่นนี้ ตัวละครอื่น ๆ ในเรื่องก็เช่นเดียวกัน แต่แนวคิดในเรื่องนี้เด่นและชัดเจนว่าผู้เขียนต้องการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ตกเป็นทาสของสังคม ถูกสังคมบีบคั้นให้ต้องทำในสิ่งที่ไม่ต้องการทำโดยบางครั้งก็รู้สึกตัว ชายผู้นี้จึงภาคภูมิใจในอิสรภาพ พ้นจากพันธนาการของสังคมด้วยการ "เลือก" ที่จะฆ่าตัวตายในครั้งแรก และ "เลือก" ที่จะไม่ฆ่าตัวตายในครั้งที่สอง

ด้วยเหตุเช่นนี้ จึงมักกล่าวกันว่าเรื่องสั้นดี ๆ เขียนยากกว่านวนิยาย เพราะด้วยความจำกัดของเนื้อที่ ผู้แต่งจึงต้องพิถีพิถันที่จะสร้างความชัดเจน แจ่มแจ้ง และในขณะเดียวกันจะต้องให้กลมกลืนสอดคล้องกันอย่างแนบเนียนทุก ๆ ส่วน ผู้เขียนจึงต้องใช้ "ฝีมือ" และความตั้งใจจึงจะทำให้เรื่องสั้นประทับใจผู้อ่านอยู่ได้นาน

กำเนิดและวิวัฒนาการเรื่องสั้นของไทย

เรื่องสั้นของไทยมีพัฒนาการมาจากการแต่งนิยาย นิทานของเดิม ประกอบด้วยอิทธิพลตะวันตกทำให้เกิดเป็นงานเขียนที่มีลักษณะบางประการแปลกใหม่ไปจากนิยายนิทาน เช่น ทำนองแต่ง วิธีการเล่าเรื่อง กลวิธีการแต่ง และแนวคิด มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ลักษณะของ "ความสมจริง" และมีการสะท้อนปัญหาหรือแสดงความคิดที่กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม ทั้งยังเป็นการสื่อสารความคิดระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านโดยให้ผู้อ่านวิเคราะห์เอาเองจากเนื้อเรื่อง มิใช่มีบทบรรยายสรุปความคิดคอนท้ายเรื่องอย่างนิทานนิยายของเก่า

เรื่องทีถือกันว่าเป็นเรื่องสั้นเรื่องแรก คือ เรื่องสนุกนิก พระนิพนธ์กรมหลวงพิชิตปรีชากร ลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ เมื่อ พ.ศ. 2427 เรื่องสนุกนิกมีลักษณะแบบบันเทิงคดีตะวันตกซึ่งยังเป็นของใหม่สำหรับคนไทย กล่าวคือ ผู้แต่งนำเรื่องพระภิกษุวัดบวรนิเวศมาเป็นตัวละคร ฉากที่ใช้วัดบวรนิเวศนั่นเอง พระภิกษุหนุ่มหลายรูปปรารภกันเรื่องสักออกเป็นฆราวาส บางรูปจะรับราชการ บางรูปประกอบอาชีพการค้า บางรูปจะสึกไปมีครอบครัว เป็นเรื่องสนทนากันพอสนุกสนาน แต่มีลักษณะสมจริงสมจังด้วยฉาก คำพูด คำสนทนาของตัวละคร แต่ด้วยเหตุที่ผู้แต่งใช้ฉากวัดและกำหนดตัวละครเป็นพระภิกษุนี้เองทำให้เกิดปฏิกิริยาขึ้นภายหลัง เรื่องนี้ตีพิมพ์เผยแพร่ออกไปแล้ว กล่าวคือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์ อธิบดีสงฆ์ วัดบวรนิเวศขณะนั้น ทรงโทรมนัสน้อยพระทัยมากเพราะสำคัญคิดว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากร แต่งหนังสือประจานให้ร้ายวัดบวรนิเวศ เมื่อความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงร้อนพระทัยและตำหนิติโทษกรมหลวงพิชิตฯ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงทราบก็กลับสงสารและถวายพระพรทูลขอพระราชทานโทษให้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหัตถเลขาถวาย มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงลักษณะของเรื่องสนุกนิกไว้ว่า "หม่อมฉันทราบอยู่ว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากรทำหนังสือนี้ปรารภจะทำอย่างหนังสือโนเวลฝรั่ง ที่เขาแต่งกันนับพันนับหมื่นเรื่องเป็นเรื่องคิดผูกพันอ่านเล่นพอสนุก" คำว่า โนวелในพระราชหัตถเลขานี้ก่อให้เกิดปัญหาต่อมาด้วยว่าพระองค์ประสงค์จะหมายว่า สนุกนิก คือนวนิยายหรืออย่างไร ประกอบกับเมื่อดูจากเรื่องแล้ว สนุกนิกไม่ได้จบลงอย่างสมบูรณ์ บทสนทนาของตัวละครขาดหายไป และยังทิ้งข้อความว่า "เรื่องนี้จะยังมีต่อไป" ดูจะเป็นเจตนาของผู้แต่งในอันที่จะแต่งต่อ หากแต่บังเอิญเกิดเหตุขึ้นเสียก่อน ด้วยเหตุฉะฉินจึงมีผู้คิดโต้แย้งว่า สนุกนิกน่าจะไม่ใช่เรื่องสั้นเรื่องแรกของไทยเพราะเนื้อความไม่สมบูรณ์ เช่น ดร.วิภา กงกะนันทน์¹ มีความเห็นว่า สนุกนิกเป็นจุดเริ่มต้นของการแต่งนวนิยาย และ สุขาวดี เสรีวิวัฒน์² มีความเห็นว่า

¹WIBHA SENANAN, THE GENESIS OF THE NOVEL IN THAILAND (THAILAND THAI WATANA PANICH CO. LTD., 1975) "CHAPTER VI TOWARDS THE NOVEL" P. 63.

²สุขาวดี เสรีวิวัฒน์, "เรื่องสั้นของไทยในระยะแรก", *ศึกษาศาสตร์วิจารณ์* ฉบับที่ 3 ปีที่ 2 (สิงหาคม, 2517) หน้า 43-7.

เรื่องสั้นเรื่องแรกน่าจะเป็นเรื่อง พระเปี้ยให้ทานธรรม ซึ่งลงพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ ปีที่ 2 ฉบับที่ 33 วันที่ 2 เดือน 7 แรม 8 ค่ำ ปีกุน นพศก 1249 เพราะเนื้อเรื่องจบลงอย่างสมบูรณ์ มีลักษณะอย่างเรื่องสั้นในสมัยนี้ มีโครงเรื่อง จาก แก่นเรื่อง การสร้างตัวละครที่สมจริง และจบเรื่องโดยเสนอแก่นเรื่องชัดเจน

เรื่องสั้นยุคแรกซึ่งถือเป็นยุคบุกเบิกนั้นอาศัยรูปแบบและเนื้อหาจากตะวันตก โดยอาศัยเรื่องแปลของฝรั่ง นักเขียนในสมัยนั้นมักจะเป็นนักเรียนนอก หนังสือพิมพ์รายเดือน รายสัปดาห์ที่พิมพ์เผยแพร่ในระบายนั้นต่างมีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมงานเขียนบันเทิงคดีร้อยแก้วอย่างใหม่ทั้งเรื่องแปลและเรื่องแต่งเองนี้ด้วยกันทั้งสิ้น เช่น ตั๊กวิทยา แสดงวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของการจัดทำไว้ว่า "จะให้เรื่องอ่านสนุกใหม่ ๆ มีมากขึ้นกว่าที่มีอยู่ และส่งเสริมให้มีเรื่องอ่านเล่นสั้น ๆ เพิ่มขึ้นอีก" และ "เรื่องที่จะลงพิมพ์ในหนังสือนี้จะเป็นเรื่องแปล หรือ "ลัก" เอามาจากภาษาอื่นโดยมาก เพราะฉะนั้นหนังสือลักวิทยา จะเป็นล่ามในส่วนข่าวต่างประเทศ และเรื่องอ่านเล่นอ่านจริงต่าง ๆ มากกว่าจะเป็นผู้แต่งเอง" เป็นต้น

จากเรื่องที่ขรุขระในแบบกึ่งนิทานนิยายและกึ่งเรื่องสั้นของฝรั่ง งานเขียนเรื่องสั้นพัฒนาตนเองไปตามกาลเวลา จนในที่สุดเรื่องสั้นไทยในยุคบุกเบิกก้าวมาถึงจุดคงที่ในด้านรูปแบบและเนื้อหา กลายเป็นวรรณกรรมบันเทิงคดีร้อยแก้วอย่างใหม่ของไทย ตั้งแต่วาปี พ.ศ. 2472 เป็นต้นมา และมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ขึ้นด้วยศิลปะของการแต่งต่อมาอีก 30 ปี นักเขียนที่มีชื่อเสียงโด่งดังในช่วงเวลานี้ ได้แก่ ศรีบูรพา ดอกไม้สด ก. สุรางคนางค์ มานัส จรรย์รักษ์ ยายอบ ไม้เมืองเดิม แม่อนงค์ อิศรา อมันตกุล เสนีย์ เสาวพงศ์ อิงอร สุวัฒน์ วรดิลก วิลาศ มณีวัต นิตยา นาฏยสุนทร อาจันต์ ปัญจพรรค์ วลว ลักษณะที่สังเกตได้ชัดในด้านความคงที่ของรูปแบบและเนื้อหา คือ ลักษณะทางรูปแบบเป็น "สูตรสำเร็จ" ซึ่งมีโครงสร้างที่มีแบบแผนด้วยอิทธิพลที่มาจากนักเขียนเรื่องสั้นชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะ โอ. เฮนรี่ และ กิ เดอ โมปัสซังต์ ซึ่งได้รับการแปลเป็นภาษาไทยมากที่สุดในระยะนั้น โครงสร้างแบบฉบับนี้เริ่มต้นอย่างเร้าอารมณ์และจบลงในแบบพลิกความคาดหมาย ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะการแต่งที่นักเขียนไทยในอดีตนิยมกันอย่างมาก และถือเป็น "แบบแผน" ส่วนในด้านเนื้อหา มักจะเป็นเรื่องที่บีบคั้นอารมณ์อย่างรุนแรงด้วยความรัก ความพยายาม หรือมิฉะนั้นก็เป็นเรื่องตลกขบขัน

ในเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมานี้ รูปแบบและเนื้อหาของเรื่องสั้นได้คลี่คลายไปในแนวใหม่ อันเป็นกฎตามธรรมชาติ ความคลี่คลายของเรื่องสั้นปรากฏในงานของนักเขียนเรื่องสั้น เช่น รงค์ วงศ์สวรรค์ สุวรรณี สุคนธา กฤษณา อโศกสิน วลว และเด่นชัดมากในแวดวงของกลุ่มคลื่นลูกใหม่ในมหาวิทยาลัย เช่น กลุ่มพระจันทร์เสี้ยว (วินัย อุกฤษณ์) กลุ่มหนุ่มหน้าสาวสวย กลุ่มลอมฟาง (สำเริง คำพะอู) ไปจนถึงกลุ่มนักเขียนคลื่นลูกใหม่ในปัจจุบัน ได้แก่ สุจิตต์ วงษ์เทศ สุรชัย จันทิมาธร อารมณ พงศ์พจน์ ไพสันต์ พรหมน้อย วรรณ ไกรลาศ

พิบูลศักดิ์ ละครพล มกฏ อรุณี ศรีลาวเรือง วิทยากร เชียงกุล สุชาติ สุวดีศรี โกสม พิสัย
สุวัฒน์ ศรีเชื้อ วลว คลื่นลูกใหม่ทะเลขยอตัวเข้ามาอย่างไม่ขาดสายบนฝั่งทะเลแห่งอักษรนี้
แนวใหม่ของเรื่องสั้นคือเน้นเนื้อหามากกว่ารูปแบบ ในด้านรูปแบบ จะทิ้งกฎเกณฑ์หรือสูตร
สำเร็จ แต่ให้อิสระในการวางรูปแบบตามสไตล์ของผู้แต่ง ส่วนเนื้อหา มักจะเน้นสำนึกของ
ผู้คนต่อสิ่งแวดล้อมรอบตัว และบรรยากาศของเรื่องมีท่าทีดูเด็ดกว่าว้าวมากขึ้น พัฒนาการ
ของเรื่องสั้นในแนวใหม่นี้ประสานไปกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย เราจะเห็นได้ว่านัก
เขียนเรื่องสั้นในปัจจุบันไม่เคยหยุดยั้งตนเองในการแสดงสำนึกของตนต่อสังคมในฐานะที่
เป็นหน่วยหนึ่งของโลกและสังคมที่ตนอาศัยอยู่

ลักษณะของเรื่องสั้นในปัจจุบัน

เรื่องสั้นมีลักษณะเดียวกับงานเขียนชนิดอื่น ๆ คือมีการพัฒนาลักษณะการเขียนไป
ทั้งรูปแบบและเนื้อหา

ด้านรูปแบบ รูปแบบของการเขียนเรื่องสั้นมีวิวัฒนาการเป็น 2 ลักษณะที่เห็นได้ชัดคือ

1. ใช้ "เหตุการณ์" เป็นหลัก ทำให้มีลักษณะโครงเรื่องแบบฉบับ เรื่องสั้นแบบนี้
ได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของนักเขียนตะวันตก เช่น กีย์ เดอ โมปซังต์ โอ. เฮนรี่ ผู้เขียน
จะเริ่มต้นด้วยการเสนอปัญหาให้ผู้อ่านสงสัย แล้วใช้กลวิธีต่าง ๆ ดึงความสนใจของผู้อ่าน
ให้ติดตามเรื่อง ผู้เขียนจะขมวดปมหรือเขม็งเกลียวปัญหาให้เคร่งครัดขึ้นจนผู้อ่านแทบจะรู้สึกว่
หายใจไม่ออกหรือลืมหายใจ แล้วจึงค่อยคลายปมนี้ออก แล้วจบเรื่องในแบบหักมุมหรือพลิก
ความคาดหมาย ทำให้ผู้อ่านเกิดความประหลาดใจ สนุกสนาน ตื่นเต้น พิศวง วลว จนทำให้ผู้อ่าน
ประทับใจและจดจำเรื่องนั้น เรื่องสั้นในลักษณะเช่นนี้มักจะดำเนินเรื่องด้วยบทสนทนาที่
คมคายและมักสร้างโครงเรื่องให้แปลก เหลือเชื่อ เกินความคาดหมาย เช่น **ขาเก๊าะ** ของ มนต์
จรรยา **จำปูน** ของเทพ มหาเปารยะ **สัญชาติญาณมืด** ของ อ. อุตากร ลักษณะของเรื่องสั้น
แบบนี้นิยมกันมากจนกระทั่งเมื่อ 10 ปีมานี้

2. ใช้ "ความคิด" หรือ "อารมณ์" เป็นหลัก เรื่องสั้นชนิดนี้ดำเนินเรื่องด้วยการ
พรรณนาหรือการบรรยายความคิด ความรู้สึกไปเรื่อย ๆ จนรู้สึกว่าคุณรู้สึกนึกคิดทั้งสิ้นทั้ง
ปวงของเขาหลังไหลออกมาจนหมดสิ้นแล้ว พอแก่ความต้องการแล้วจึงหยุด ลักษณะเช่นนี้
ทำให้เรื่องสั้นชนิดนี้บางเรื่องไม่มีตัวละคร และบทสนทนาเลย มีแต่บทพรรณนาของผู้แต่ง
ลักษณะการแต่งเรื่องสั้นชนิดนี้เป็นที่นิยมมากในงานเขียนของนักเขียนรุ่นใหม่ ซึ่งหลาย ๆ คน
กล่าวว่าเขาไม่สนใจรูปแบบแต่สนใจจะแสดงความคิด สื่อความหมายและความรู้สึกมากกว่า
เมื่อถึงบทจบ เรื่องจะจบไปเฉย ๆ ซึ่งบางเรื่องอาจจะไม่สอดคล้องกับความคิดของผู้อ่าน
ในแง่ผู้อ่านพบว่านักอ่านบางคนไม่พอใจงานเขียนในรูปแบบใหม่เช่นนี้ เหตุผลอย่างหนึ่งคือ
ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นเรื่องไร้สาระ เพราะนักเขียนบางคนพรรณนาถึงอารมณ์ส่วนตัวทำให้ผู้อ่าน
รู้สึกเหมือนแอบอ่านบันทึกความในใจของใครสักคน เหตุผลอีกอย่างหนึ่ง ผู้อ่านมีความเห็น

ว่าอ่านไม่รู้เรื่องเพราะนักเขียนบางคนมีความรู้สึกนึกคิดซึ่งซับซ้อนต่อสิ่งที่เขาพบเห็นในสังคม และผู้เขียนเปิดเผยความคิดและความรู้สึกของเขาต่อสิ่งนั้นออกมา บางคนชี้หน้าทางออกมีข้อสรุปให้ผู้อ่าน บางคนปล่อยปัญหาทิ้งไว้ให้ผู้อ่านหาคำตอบและแนวทางแก้ไขเอาเอง การที่มีผู้ไม่พอใจงานเขียนเรื่องสั้นในแนวเช่นนี้เป็นเพราะรูปแบบการเขียนเช่นนี้ไม่มีเหตุการณ์ เป็นเครื่องชักชวนให้คนอ่านติดตาม ผู้อ่านต้องพยายามตาม "ความคิด" หรืออารมณ์ของผู้เขียน ซึ่งจับได้ยากกว่า "เหตุการณ์" แต่หากผู้อ่านทำได้ก็จะรู้สึกเพลิดเพลินและประทับใจ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ารูปแบบการเขียนเรื่องสั้นชนิดแรกเลย

รูปแบบทั้งสองชนิดนี้ ไม่มีชนิดใดดีกว่ากัน หรือด้อยกว่ากัน เพราะเป็นวิวัฒนาการ การเขียน รูปแบบอย่างเก่าที่นิยมใช้เหตุการณ์เป็นหลักแล้วจบแบบหักมุม ก็ยังนิยมกันอยู่บ้าง เช่น งานเขียนของไมตรี ลิมปิจาติ ซึ่งทำได้ดีเด่น เพราะไมตรีสร้าง "น้ำเสียง" ของเรื่องในแบบเสียดสี ประชดประชัน ล้อเลียนแบบเจ็บ ๆ คัน ๆ ใครจะชอบอ่านแบบใดก็แล้วแต่ความนิยมของคนอ่านแต่ละคน รูปแบบโลกก็ไม่สำคัญเท่ากับ "ฝีมือ" ของผู้เขียน เพราะสิ่งที่ผู้อ่านต้องการนั้นคือ ได้วิบรสชาติคัมภีร์ มีความเพลิดเพลินในการอ่านจะด้วยเหตุการณ์ที่ผู้เขียนผูกเรื่องไว้ หรือด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ก็ตาม นักเขียนที่มีฝีมือเท่านั้นจึงจะสะกดใจผู้อ่านไว้ได้

ด้านเนื้อหา วิวัฒนาการในด้านเนื้อหาของเรื่องสั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อเรื่อง "นวนิยายกับสังคม" แล้ว เรื่องสั้นก็เช่นเดียวกับนวนิยายคือสะท้อนภาพและแสดง "จิตสำนึก" ของผู้แต่งไปตามสภาพของสังคม เรื่องสั้นในระยะแรกส่วนมากมักมีแก่นเรื่องแสดงความรักบ้าง อิทธิพลของศาสนาพุทธในเรื่องกรรมบ้าง ความเชื่อที่ฝังงายไว้สาระบ้าง ฯลฯ ต่อมามีการสะท้อนปัญหาสังคม ผลกระทบของการเมืองต่อประชาชน ในช่วงที่มีเสรีภาพและประชาธิปไตยในการแสดงออก กวีและนักเขียนต่างผลิตงานเขียนออกมาเป็นจำนวนมาก งานเหล่านั้นมักจะปลุกเร้าความคิดของผู้คนให้รับรู้ปัญหาบ้านเมือง ชักชวนให้ร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดีกว่า นักเขียนเรื่องสั้นแนวสร้างสรรค์ที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ สดภาพ ศรีสังข์ วิชา ศึกษทัฬห วัฒน วรรณยางกูร สุรชัย จันทิมาธร อุคม ทองน้อย

ฉะนั้น เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาแสดง "กิจกรรมส่วนตัว" หรือแสดง "กิจกรรมทางสังคม และการเมือง" มีอยู่พอ ๆ กัน ความพอใจในการอ่านเรื่องสั้นแบบใดหรือเขียนแบบใดเป็นรสนิยมและความพอใจของแต่ละบุคคล ฉะนั้นจึงไม่ควรมีความวิจารณ์ว่า นี่ "ชาย" นั้น "ขวา" หรือนี้ "น้ำเน่า" นั้น "สร้างสรรค์" หากนักเขียนทั้งสองกลุ่มต่างมีเจตนาที่ดีและรับผิดชอบต่อผู้อ่าน

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและเนื้อหาในเรื่องสั้นดังที่ได้กล่าวไปแล้วนี้ เมื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์เรื่องสั้นปัจจุบัน ก็จะพบรายละเอียดปลีกย่อยที่สังเกตได้ถึง ความ

คลี่คลายขยายตัวของเรื่องสั้นไทย ดังเช่นข้อสรุปและข้อสังเกตของ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ที่กล่าวไว้ในเรื่องสั้นรวมสมัยชุด ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย ซึ่งเป็นหนังสือชุดรวมเรื่องสั้นที่มีเนื้อหาแสดงบรรยากาศและปัญหาเกี่ยวกับชีวิตในเมืองรวม 38 เรื่อง ผู้รวบรวมได้วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหาของเรื่องสั้นเหล่านี้ว่าแตกต่างไปจากเรื่องสั้นในระยะแรกอย่างไร ดังมีสาระสรุปได้ดังนี้

ด้านรูปแบบ พบว่า

1. โครงเรื่องไม่ยึดเอกภาพในลักษณะเดิม ที่ประกอบด้วยนำเรื่อง เนื้อเรื่อง และตอนสรุป แต่จะยึด "สถานการณ์" ของตัวละครมาเป็นจุดดำเนินเรื่อง การเริ่มเรื่องจึงไม่จำเป็นต้องเรียกร้องความสนใจผู้อ่านเช่นในแบบเดิม และการจบเรื่องไม่ยึดหลัก "หักมุม" เสมอไป

2. จุดมุ่งหมายของเรื่องไม่จำเป็นต้องแสดงผลที่เกิดขึ้นแต่อย่างเดียว แต่จะทิ้งค้างให้ผู้อ่านคิดเอาเองได้หลายอย่าง การดำเนินเรื่องและบุคลิกของตัวละคร มักแสดงถึง "ความคลุมเครือ" (AMBIGUITY) ของชีวิตมนุษย์บนโลกสมัยใหม่ อันเป็นอิทธิพลมาจากวรรณคดีร่วมสมัยของยุโรป โดยเฉพาะงานของฟรานซ์ คาฟกา เจมส์ จอยซ์ และกลุ่มเอกซิสเทนเชียลลิสม์ (EXISTENTIALISM)

3. เวลาและสถานที่ที่เกิดขึ้นในเรื่องไม่กำหนดลงไปแน่ชัด แต่จะปล่อยให้ความรู้สึกของผู้อ่านเป็นเครื่องกำหนดตามเหตุการณ์ โดยเฉพาะเรื่องที่เขียนในแนวนิยายวิทยาศาสตร์ เวลาที่กำหนดในเรื่องจะไร้ขอบเขตมากขึ้น

4. ตัวละครไม่กำหนดแน่ชัดว่าเป็นใคร มาจากไหน ผู้อ่านจะรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อตามอ่านว่าเขากำลังจะทำอะไร

5. ขนาดของเรื่อง คำพูดที่ใช้ในเรื่อง ขึ้นอยู่กับเอกลักษณ์ของนักเขียนแต่ละคน ไม่ถือเอามาตรฐานแบบเก่ามาใช้ วัดความสมบูรณ์ของเรื่อง

6. การดำเนินเรื่อง มีกลวิธี "ย้อนกลับสู่อดีต" และ "เดินทางไปสู่นาคต" เพิ่มเข้ามา พร้อมกับกลวิธี "ย้อนกลับไปกลับมา" (FLASH BACK)

7. การบรรยาย การทำบทสนทนา การแสดงความคิด มีลักษณะดึงเอาจิตใต้สำนึกมาตีแผ่ ทำนอง "เปิดเผยตัวเอง" (SELF-REVELATION) มากขึ้น สิ่งที่ "ถูกเอามาบรรยาย" นั้นเป็นวิธีการวิเคราะห์ถึงแรงกระตุ้นและปฏิกิริยาโต้ตอบของอารมณ์ประเภทต่าง ๆ ทำนองคล้ายกับเป็น "คำสารภาพ" หรือ "การแอบมองเรื่องของคนอื่น" (VOYEURISM) มักใช้วิธีการปล่อยให้ภาษาของจิตใต้สำนึกพุ่งพรูออกมา (STREAM OF CONSCIOUSNESS) หรือออกมาในลักษณะของ MONOLOGUE คือตัวละครพูดกับตัวเอง ลักษณะบทสนทนา

¹ อานันท์ เกษม สุชาติ สวัสดิ์ศรี, "บทกล่าวนำ" ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย, พระนคร สำนักพิมพ์ดวงสมร, 2518, หน้า 42-47.

ที่มักจะใช้ “เลขนอก เลขใน” กำกับ ก็จะใช้วิธี “การบรรยายบทสนทนา” แทน
ด้านเนื้อหา พบว่า

1. ตัวเอกมักเป็นคนธรรมดาสามัญ มีชีวิตเรียบง่ายในสังคมสมัยใหม่ ที่ต้องการกำหนดชะตากรรมของตนเอง แต่ขณะเดียวกันลักษณะของสังคมแบบ “คนกินคน” มีส่วนบังคับให้ตัวละครตกเป็นเหยื่อของ “โรคประจำศตวรรษ”¹

2. สภาพ “คนกินคน” และลักษณะสมัยใหม่ที่ทำให้คนกลายเป็นส่วนเกินไม่เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ลักษณะเช่นนี้ทำให้เบี่ยงเบนภาพพจน์ของตัวเอกในเรื่องสั้นเนื้อหาเดิมที่เคยบอกว่าต้องเก่งกล้าสามารถ เข้าใจตนเอง และผู้อื่นได้ทะลุปรุโปร่ง กลายเป็นเนื้อหาใหม่ที่ภาพพจน์ของตัวเอกมีลักษณะด้านหรือไม่ก็ขัดกับตนเอง ดังที่เรียกว่า (ANTI-HERO)

ที่กล่าวมาแล้วนี้ ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงของรูปแบบและเนื้อหาของเรื่องสั้นปัจจุบันนี้ทั้งหมด เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเรื่องสั้นปัจจุบันที่มีแนวคิดมุ่งไปในทางสะท้อนภาพบรรยากาศและปัญหาของคนกรุงเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่นักศึกษานำไปใช้เป็นข้อสังเกตในการวิเคราะห์เรื่องสั้นอื่น ๆ ได้ด้วย

ข้อเสนอแนะบางประการในการอ่านเรื่องสั้น

1. ศึกษาว่าเรื่องสั้นนั้นมีรูปแบบการเขียนอย่างไร แบบเก่า โดยใช้เหตุการณ์เป็นหลัก หรือแบบใหม่ โดยใช้ความคิดความรู้สึกที่มีต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นหลัก หรือมีแนวการเขียนที่แปลกออกไปในประการอื่นอย่างเห็นได้ชัด เช่น การเขียนแบบเหนือจริง การใช้สัญลักษณ์ เป็นต้น

2. วิเคราะห์วิจารณ์ลักษณะเด่นของเรื่องสั้นนั้น เช่น โครงเรื่องกระชับรัดกุม ตัวละครสมจริง ฉากเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเนื้อเรื่อง สำนวนภาษามีพลังกินใจ วิธีการดำเนินเรื่องรวบรัดฉับไว หรือตรงกันข้ามกับประการต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นต้น

3. “แก่นเรื่อง” ของเรื่องสั้นนั้นคืออะไร ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สำหรับเรื่องสั้นแก่นเรื่องเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด การพิจารณาแก่นเรื่อง ผู้อ่านต้องอ่านอย่างพินิจพิจารณา ยิ่งเรื่องสั้นปัจจุบันไม่ควรอ่านอย่างรวดเร็วหรือผ่านไปคู่ตอนจบ เพราะนักเขียนจะค่อย ๆ เผยความคิดของเขาออกมาอย่างช้า ๆ ทีละนิด เขาจะสร้างเรื่อง สร้างเหตุการณ์ ทิ้งคำพูดไว้เพื่อให้คนอ่านมองเห็น และจับความคิดของเขาได้ชัดขึ้น ๆ จนเมื่อจบเรื่อง ผู้อ่านจะเข้าใจแก่นเรื่องหรือจุดมุ่งหมายในการแสดงความคิดของเรื่องสั้นนั้นได้ หรือหากยังคลุมเครือก็ต้องกลับไปอ่านอีกหลาย ๆ เที้ยวจนกว่าจะตามความคิดผู้เขียนได้ทันจึงจะเข้าใจเรื่อง

4. สรุป “จุดยืนความคิด” ของผู้เขียนคนนั้นจากการอ่านหลาย ๆ เรื่อง เช่น ศรีบูรพา มีจุดยืนความคิดที่ต้องการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น คนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข วิทยาการ

¹เป็นคำกล่าวของ สมชาย ปรีชาเจริญ หรือ จิตร ภูมิศักดิ์ หมายถึง ลักษณะความเหนือหน้าของกริมนะโลกเขียนอันเกิดจากความดิบคั้นของสังคม

เชียงกุต แสดงความคิดอย่างเดียวกัน และเน้น “พลังความคิด” ที่จะทำให้มนุษย์มีความคิด
สร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเองแทนจะปล่อยตัวให้เป็นทาสของสังคม สังเวดล้อม โมตรี
ลิมปชาติ เยื่อหุ้ม ยิวล่องการราชการชนิดที่ผู้อ่านหัวเราะหัวใคร่ แต่ถึงปมไว้ให้ขบคิดและ
เลือกจะแก้ไขด้วยตนเอง การจะพบจุดยืนความคิดเช่นนี้ จะเกิดจากการอ่านงานเขียนของ
นักเขียนผู้นั้นหลาย ๆ เรื่อง